

Gebruikte literatuur:

- Kuchlein, 1993; De kleine vlinders, handboek voor de faunistiek van de Nederlandse microlepidoptera. Pudoc Wageningen 1993.
- Kuchlein en de Vos, 1999; Geannoteerde naamlijst van de Nederlandse vlinders. Backhuys Publishers, Leiden 1999.
- Lempke, 1985; De vlinders van Friesland. Fryske Akademy 1985.
- Jagersma, 2005; Verslag excursie Gaasterland van 9 juli 2005. Flinterwille oktober 2005, eigen uitgave Vlinderwerkgroep Friesland.
- Elsner, Huemer, Tokar, 1999; Die Palpenmotten Mitteleuropas. Bratislava 1999.
- Zwier en Jansen, 2002; Verslag van de excursie op 30 juni – 2 juli 2000 te Bakkeveen (Friesland). In: Franje, jaargang 5, nummer 9.
- Razowski, 2001; Die Tortriciden Mitteleuropas. Bratislava 2001.
- Ellis, 2005; website De Bladmineerders van Nederland (www.bladmineerders.nl).
- Huisman & Koster, 2000. Jaarlijst microlepidoptera 1997-1998. In: Entomologische berichten.
- Ten Holt, 2003. Verslag van de najaarsbijeenkomst van de sectie “Snellen” op 11 oktober 2003 te Lexmond. In: Franje, jaargang 6, nummer 11.
- Ten Holt, 2004. Verslag van de najaarsbijeenkomst van de sectie “Snellen” op 23 november 2002 te Lexmond. In: Franje, jaargang 7, nummer 13.

De Nachtvlinderfauna van It Easterskar Henk Hunneman

Inleiding

Sinds enkele jaren heeft vlinderwerkgroep Friesland de traditie om ieder jaar een natuureservaat te benoemen tot speerpuntgebied. Dat wil zeggen dat het betreffende gebied tijdens een flink aantal bezoeken door actieve leden grondig wordt onderzocht op nachtvlinders. De bedoeling van deze inventarisaties is om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de ter plaatse aanwezige nachtvlinderfauna. Afgelopen jaar was It Easterskar aan de beurt. It Easterskar is een laagveenmoeras dat ingeklemd ligt tussen Joure, Heerenveen en het Tjeukemeer. Het gebied dankt zijn ontstaan aan de vervening die hier tussen 1850 en 1900 plaatsvond. Na de vervening bleef een afwisselend gebied over met open water, rietland, moerasbos en grasland. Sinds It Easterskar in beheer is als natuurterrein vormden verdroging en de slechte waterkwaliteit de belangrijkste problemen waar het gebied mee te kampen had. Kortgeleden is de waterhuishouding van It Easterskar beter afgestemd op de aanwezige natuurwaarden. Veel kritische plantensoorten hebben hier van geprofiteerd. De rijke plantengroei biedt op zijn beurt weer plaats aan verschillende soorten herbivore insecten. Van de nachtvlinderfauna waren slechts weinig historische gegevens beschikbaar. Wel is bekend dat zowel aardbeivlinder als zilveren maan in het verleden goede populaties hadden in It Easterskar. Dit artikel schetst een beeld van de nachtvlinderfauna die het gebied herbergt.

Methode

In totaal hebben we It Easterskar 7 maal bezocht. Tijdens deze bezoeken hebben we nachtvlinders gelokt met behulp van kunstlicht. Afhankelijk van het aantal deelnemers aan de inventarisatie is met 1 tot 3 lampen per keer gelicht. Eenmaal is het gebied overdag bezocht. Vrijwel alle avonden hebben we onze lakens gespannen op een heischraal grasland in het zuidoosten van het gebied. De vegetatie bestond hier uit een keur aan (schijn)grassen en zeggen, die afhankelijk zijn van voedselarme en vochtige tot natte omstandigheden. Het schraalland werd omzoomd door opslag van els, populier en wilg. Op de oevers van de verlande sloot, die het gebied doorsnijdt, stond veel wilde gagel. Met inventarisaties in het voorjaar tot in de nazomer is de spreiding over het jaar heel behoorlijk. Op grond van deze informatie zou de indruk kunnen ontstaan dat het gebied vrij intensief is bemonsterd. De praktijk heeft echter uitgewezen dat een wekelijkse of op zijn minst tweewekelijkse inventarisatie noodzakelijk is om echt een goed beeld van de aanwezige nachtvlinders te krijgen. Niettemin hebben we een eerste indruk gekregen van de nachtvlinderfauna van It Easterskar.

Resultaten

Over het hele jaar werden ruim 200 soorten nachtvlinders waargenomen, waarvan het merendeel bestond uit zogenaamde macro-nachtvlinders. Er werden slechts 26 kleine vlinders vastgesteld. Dit wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat de kleine vlinders tijdens de inventarisaties minder aandacht hebben gekregen. Ook moet een aantal soorten kleine vlinders nog op naam worden gebracht. Van de 180 waargenomen soorten macro-nachtvlinders wordt het leeuwendeel gevormd door vertegenwoordigers van de families spanners (32%) en uilen (41%). Dit is geen verrassing, omdat het grootste deel van de soorten dat in Nederland voorkomt tot deze families behoort (Kuchlein en De Vos 1999). Daarnaast zijn 46 soorten van 9 kleinere families gezien. Relatief gezien waren vooral de beervlinders (Arctiidae), eenstaartjes (Drepanidae) en tandvlinders (Notodontidae) sterk vertegenwoordigd. De afgelopen jaren is veel bekend geworden over de nachtvlinderfauna van moerassige gebieden. Eigenlijk vormen de moerassen het enige habitatype waarvan de levensgemeenschap ook voor nachtvlinders goed beschreven is (Van der Meulen *et al* 2004). Een belangrijk deel van de soorten die in It Easterskar zijn gevangen, kunnen tot de moerasvlinders worden gerekend. Dit zijn kieskeurige soorten waarvan de rupsen in de stengels of wortels van één of meerdere moerasplanten leven. Enkele voorbeelden zijn *Archanara dissoluta*, *Archanara geminipuncta* (beide in de stengels van riet), *Archanara sparganii* (in de stengels van lisdodde en egelskop), *Celaena leucostigma* (in de stengels en wortels van onder andere gele lis en galigaan), *Arenostola phragmitidis* (in de stengels van riet) en *Lacanobia splendens* (op moerasvaren en bitterzoet). Tijdens een eerdere excursie van vlinderwerkgroep Friesland in It Easterskar werden ook al een groot aantal karakteristieke soorten voor laagvenen vastgesteld (Hunneman 2004).

Samen met de soorten van afgelopen jaar vormen zij de laagveenmoeras-vlindergemeenschap van It Easternskar. In onderstaande tabel wordt aangegeven welke soorten tot deze gemeenschap behoren.

Tabel 1: Soorten uit de laagveenmoeras-vlindergemeenschap die zijn waargenomen in It Easternskar.

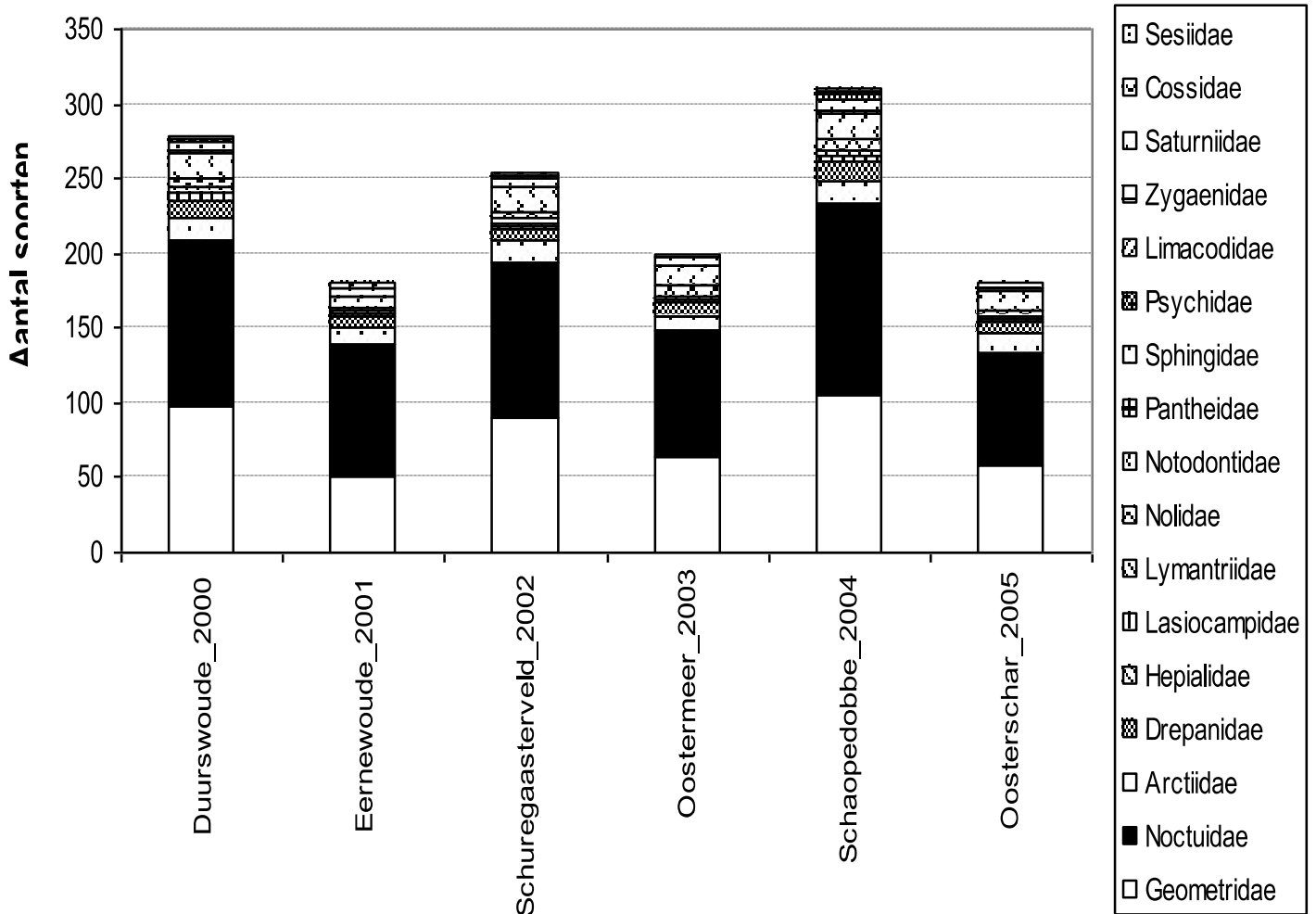
Moerasvlinder	Voedselplanten	Jaar van waarneming
<i>Archanara dissoluta</i>	Riet	2004/2005
<i>Archanara geminipuncta</i>	Riet	2004/2005
<i>Archanara sparganii</i>	Lisdodde, Egelskop	2004/2005
<i>Celaena leucostigma</i>	Gele lis, Galigaan, ea.	2004/2005
<i>Hepialus humuli</i>	Polyfaag	2004
<i>Arenostola phragmitidis</i>	Riet	2005
<i>Lacanobia splendens</i>	Moerasvaren, Bitterzoet	2005

Dankzij de variatie in het gebied konden naast de genoemde moerasvlinders nog een groot aantal andere vlindersoorten worden vastgesteld.

Het lijkt me voor het vervolg van dit artikel interessant om de nachtvlinderfauna van It Easternskar te vergelijken met die van de andere speerpuntgebieden. Natuurlijk is een dergelijke vergelijking niet fair, aangezien de gebieden op verschillende momenten zijn bemonsterd. Daarom vergelijk ik de gebieden niet tot in detail, maar enkel op het niveau van de levensgemeenschap. Ik ben uitsluitend op zoek naar de grote lijnen. In onderstaand figuur wordt de soortensamenstelling getoond voor alle speerpuntgebieden die vlinderwerkgroep Friesland in de loop van de jaren heeft bezocht. Grofweg kunnen de speerpuntgebieden opgesplitst worden in twee categorieën. Duurswoude (2000), Schuregaasterveld (2002) en Schaopedobbe (2004) vormen samen de droge tot vochtige heideterreinen van de pliocene zandgronden. De gebieden Eernewoude (2001), Oostermeer (2003) en Oosterschar (2005) zijn allen laagveenmoerassen. Er vallen een aantal zaken op:

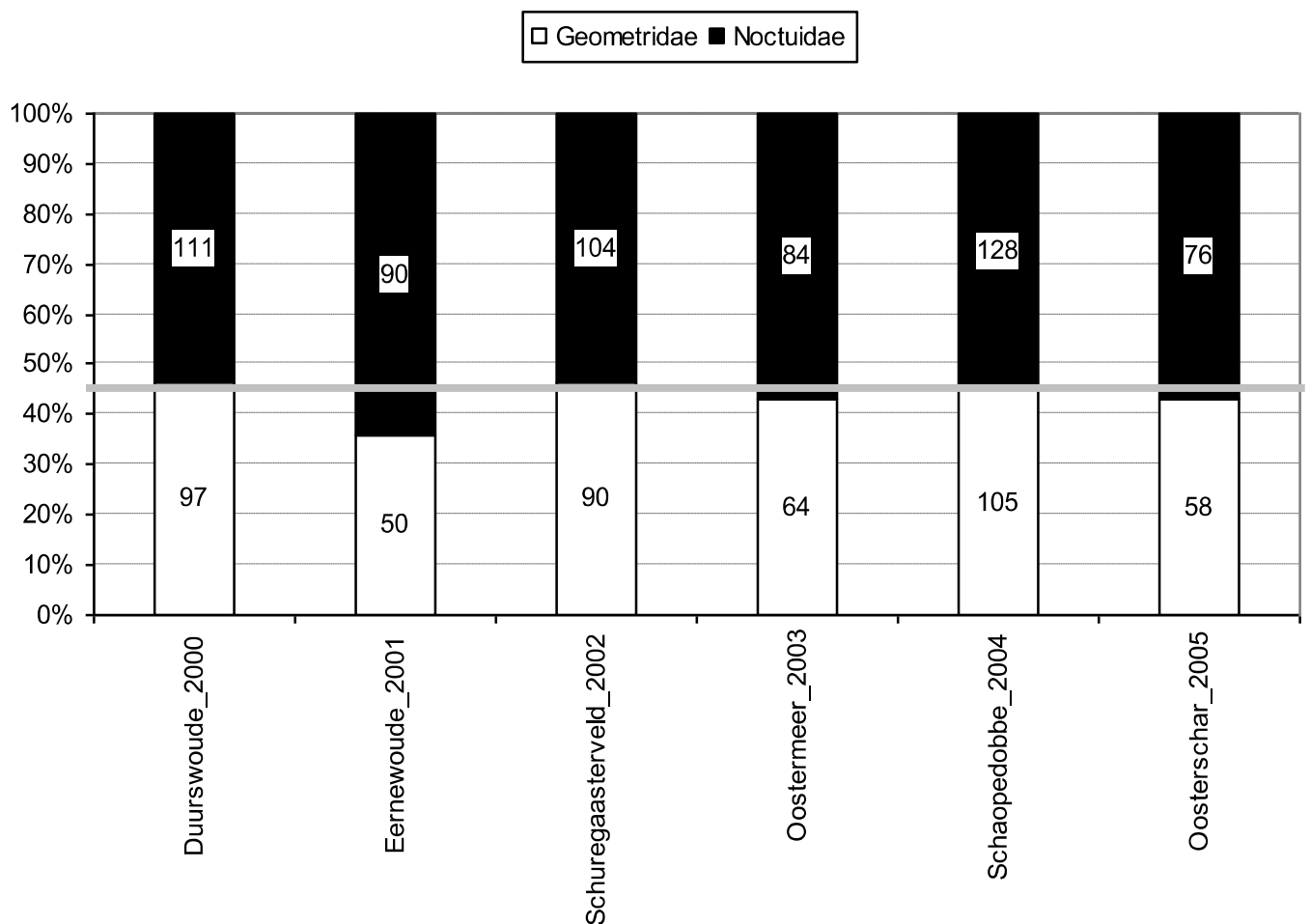
1. De families spanners (Geometridae) en uilen (Noctuidae) vormen in alle gebieden verreweg het grootste deel van de waargenomen soorten. Dit is niet zo vreemd, gezien hun belangrijke aandeel in de Nederlandse macro-nachtvlinderfauna;
2. Het totaal aantal waargenomen soorten is in de drie laagveenmoerassen lager dan in de heideterreinen. Hieruit blijkt dat de moerasgebieden een minder rijke nachtvlinderfauna hebben;
3. De drie laagveenmoerassen zijn minder divers wat betreft soortensamenstelling dan de heideterreinen. De staafjes van deze gebieden bestaan namelijk uit minder arceringen en bovendien zijn de balkjes per familie korter. Hieruit blijkt dat de moerasgebieden een minder gevarieerde nachtvlinderfauna hebben.

Figuur 1: Soortensamenstelling per speerpuntgebied.

Laten we in iets meer detail kijken naar de verdeling spanners en uilen in de speerpuntgebieden. De grijze lijn in figuur 2 geeft aan hoe de verhouding spanners en uilen in de gebieden zou zijn, mochten ze evenredig voorkomen volgens het aantal soorten dat van Nederland bekend is. In dat geval zou de verhouding spanners en uilen 45 : 55% zijn. Uit de figuur blijkt dat het aantal spanners in de drie laagveenmoerassen onder de grijze lijn ligt. Dit betekent niet direct dat in deze gebieden minder spanners (en per definitie meer uilen) voorkomen dan in heideterreinen, maar enkel dat de verhouding spanners : uilen in moerasgebieden anders is dan in heideterreinen. Relatief gezien komen in laagveenmoerassen meer uilen voor dan spanners. Dit is goed te verklaren. Aangezien moerasgebieden vaak vrij open gebieden (met weinig beschutting) zijn, heb je als vlinder behoefte aan een robuust lichaam met goed ontwikkelde vleugelspieren. Aan dit profiel voldoen uilen bij uitstek. Spanners zijn daarentegen fragieler gebouwd en derhalve minder goed aangepast aan de omstandigheden in laagveenmoerassen. Zij komen daarom

vaak voor in bosachtige omgeving.

Figuur 2: Verhouding spanners (Geometridae) en uilen (Noctuidae) per speerpuntgebied.

Conclusie

Ik heb in dit artikel een andere aanpak gehanteerd dan tot dusver gebruikelijk voor dit soort artikelen. Door op het niveau van de levensgemeenschap te kijken, heb ik geprobeerd de relaties tussen vlinders onderling en hun omgeving zichtbaar te maken. Mijns inziens is dit een zinnigere benadering die ook meer houvast biedt bij beschermingsactiviteiten. Vlinders kunnen immers niet los worden gezien van hun voedselplanten, die op hun beurt weer afhankelijk zijn van bepaalde abiotische condities. Met een aantal relatief eenvoudige bewerkingen heb ik de nachtvlinderfauna van It Easter skar in perspectief proberen te plaatsen. Ik hoop dat dit artikel bijdraagt aan verdere stappen in deze richting.

Met deze inventarisatie hebben we vastgesteld dat It Easter skar een tamelijk rijke nachtvlinderfauna herbergt. Naast een aantal kenmerkende soorten voor laagvenen, komen in het gebied een groter aantal minder kieskeurige soorten voor. Dit is grotendeels toe te schrijven aan de variatie in het gebied. Dat het gebied niet tot de rijkste speerpuntgebieden mag worden gerekend, komt doordat laagveen-

moerassen van nature vrij soortenarm zijn. Daarnaast speelt het gering aantal bezoeken een rol. Ik ben ervan overtuigd dat het aantal soorten nog flink uit te breiden is door het gebied vaker te bemonsteren. Gezien het succes van de recente hydrologische herstelmaatregelen zijn verrassingen hierbij niet uit te sluiten.

Dankwoord

Naast ondergetekende namen Andy Saunders, Auke Hunneman, Gerard Bergsma, Gerrit Tuinstra en Siep en Jannie Sinnema deel aan deze inventarisatie. Allen dank voor jullie inzet!

Referenties

- Meulen, J. van der, M. Coenen en D. Groenendijk (2004) Nederlandse verantwoordelijkheid voor moerasnachtvlinders. *De Levende Natuur* 105(6):245- 250
Hunneman, H. (2004) Verslag excursie Easterskar. *Flinterwille* 8(2): 12-15
Kuchlein, J.H. en R. de Vos (1999) Geannoteerde naamlijst van de Nederlandse vlinders. Backhuys Publishers, Leiden

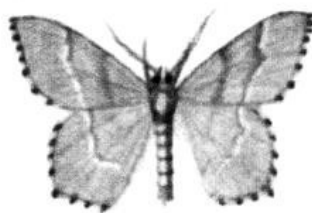
Bijzondere waarnemingen in Hemrik. Siep en Jannie Sinnema

Op 26 april 2005 werd in het natuurgebied Wijnjeterper Schar overdag de psychide of zakdrager *Whittleia retiella* gevangen. In Friesland was deze kleine vlinder op Terschelling in 1992 gevangen door Leo Bot. Volgens Henk ten Holt is *W.retiella* ook gevonden op Oost-Ameland en Griend en komen de meeste waarnemingen in Nederland van het Noordhollands-Utrechtse veenweidegebied en van de kop van Overijssel (pers.med. H.ten Holt, 2005). In Nijeveen bij Steenwijk had Gerrit Padding enkele exemplaren in 1987 en 1988 verzameld en zag hij tientallen mannetjes in het gebied vliegen. De vrouwtjes hebben geen vleugels en blijven dus in de buurt van de zak, waarin de rups heeft geleefd. In Engeland is deze psychide uitsluitend bekend van zilte gronden. (Heath & Emmet, 1985).

Nieuw voor Hemrik was de vangst van *Thalera fimbrialis* in de val op 14 juli 2005. Deze groene spanner was reeds bekend uit deze omgeving, maar nooit door ons gesignaleerd.

Volgens Lempke (1985) komt deze soort ook voor in het Fochte-

loöerveen, Appelscha, Elsloo, Delleburen, Oudehorne en op Terschelling. De rups leeft vooral op Brem. *T.fimbrialis* lijkt sterk op de algemeen voorkomende groene spanner *Hemithea aestivaria*. Ze zijn door de vorm en tekening van de achtervleugel goed van elkaar te onderscheiden.

Hemithea aestivaria

Thalera fimbrialis